

The crisis of values in Greece today An economic approach on basis and in confrontation with the order theory

Dr. Vasileios Rousopoulos
TEI of Larisa

Abstract

The economic crisis in Greece is also construed as a crisis of values: corruption, interweave, lack of meritocracy etc. We have all heard the phrase "if our mentality is not changed...". But does mentality and people's behavior change so easily as an independent variable so as the desirable results can follow? Or the change of mentality and behavior is function of preceding changes of other factors?

We approach this matter with the help and in confrontation with the order theory. According to Walter Eucken there is a difference between the institutional and the factual economic orders. The economic human being of the old type used to operate with a disreputable business ethic. Such a behavior corresponded to his yet not fully developed social status. Alfred Schüller is of the opinion that the political authority can through the change of the economic order form the economic spirit of a nation.

The conclusion of this project is, that the crisis of values in Greece is a result of the economic evolutions over the last decades. Under the shock of the economical crisis the political leadership can, if there is the political will, restrain the corruption and the interweave with specific measures up to a point. Nevertheless, the economic spirit of a nation isn't only a function of institutions that are controlled by the political authority, but also of the level of economic development. The mentality changes lately.

The economic crisis will recur in Greece and in the other countries of the E.U., as long as the E.U. will be structured on a wrong basis: common currency, that is stable parity for economies of different economic starting point and possibilities of development, without common economic policy and generally common policy.

Keywords: Social Values, Institutional theory, Economic- Political - Social Institutions.

J.E.L. Classification: A13, M10, M16

Η κρίση αξιών στην Ελλάδα σήμερα Μια οικονομική προσέγγιση με βάση και σε αντιπαράθεση με τη θεωρία της τάξης πραγμάτων

Βασίλης Ρουσόπουλος
ΤΕΙ Λάρισας

Περίληψη

Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα σήμερα εκλαμβάνεται και ως κρίση αξιών: διαφθορά, διαπλοκή, αναξιοκρατία κλπ. Όλοι μας έχουμε ακούσει ή χρησιμοποιήσει τη φράση «αν δεν αλλάξουμε νοοτροπία...». Αλλάζει όμως η νοοτροπία και η συμπεριφορά των ανθρώπων τόσο εύκολα και μάλιστα αυτόνομα ως ανεξάρτητη μεταβλητή για να επακολουθήσουν τα επιθυμητά αποτελέσματα; Η η αλλαγή της νοοτροπίας και της συμπεριφοράς είναι συνάρτηση προηγούμενων αλλαγών άλλων παραγόντων;

Το θέμα αυτό προσεγγίζουμε με τη βοήθεια και σε αντιπαράθεση με τη θεωρία της τάξης πραγμάτων. Σύμφωνα με τον Walter Eucken υπάρχει διάσταση μεταξύ θετών και πραγματικών οικονομικών τάξεων πραγμάτων. Ο οικονομικός άνθρωπος παλαιού τύπου ενεργούσε με μια κακόφημη επαγγελματική ηθική. Μια τέτοια συμπεριφορά αντιστοιχούσε στη μη πλήρως αναπτυχθείσα ακόμη κοινωνική του θέση (Status). Ο Alfred Schüller πιστεύει, ότι η πολιτική εξουσία μπορεί με τη μεταβολή της οικονομικής τάξης πραγμάτων να διαμορφώσει το οικονομικό πνεύμα ενός λαού.

Το συμπέρασμα της εργασίας είναι, ότι η κρίση των αξιών στην Ελλάδα είναι αποτέλεσμα των οικονομικών εξελίξεων τις τελευταίες δεκαετίες. Υπό το σοκ της οικονομικής κρίσης η πολιτική ηγεσία μπορεί, εάν υπάρχει η πολιτική βούληση, με ορισμένα μέτρα να περιορίσει τη διαφθορά και τη διαπλοκή μέχρι ενός σημείου. Το οικονομικό πνεύμα ενός λαού δεν είναι όμως συνάρτηση μόνο των θεσμών, που ελέγχονται από την πολιτική εξουσία, αλλά και του επιπέδου της οικονομικής ανάπτυξης. Η νοοτροπία αλλάζει τελευταία.

Η οικονομική κρίση θα επανέρχεται στην Ελλάδα και σε άλλες χώρες της Ε.Ε., όσο η Ε.Ε. θα είναι δομημένη σε λάθος βάση: κοινό νόμισμα, δηλ. σταθερές ισοτιμίες για οικονομίες διαφορετικής οικονομικής αφετηρίας και δυνατοτήτων ανάπτυξης, χωρίς κοινή οικονομική και γενικά κοινή πολιτική.

Λέξεις-κλειδιά: Κοινωνικές αξίες, Θεωρία των θεσμών, Οικονομικοί, πολιτικοί και κοινωνικοί θεσμοί.

J.E.L. Classification: A13, M10, M16

Πρόλογος

Η εισήγηση αυτή αποτελεί συνέχεια άλλων προηγούμενων εισηγήσεων με θέμα τις σχέσεις οικονομίας, πολιτικής και πολιτισμού (MIBES 2006, PRIME 2008, 2010). Αυτή τη φορά η παρουσίαση της θεωρίας του Eucken και του Schüller συνδέθηκε με την εφαρμογή τους σε ένα επίκαιρο για τη χώρα μας θέμα.

Θα ήθελα εδώ να εκφράσω και πάλι τις ευχαριστίες μου στον αγαπητό φίλο και συνάδελφο κ. Γιώργο Παπακυρίτη για τον κόπο του να διαβάσει με

επιμέλεια τα χειρόγραφα και να κάνει ορισμένες εύστοχες παρατηρήσεις. Εξυπακούεται ότι τυχόν λάθη και παραλήψεις βαρύνουν εξ ολοκλήρου τον συγγραφέα της εισήγησης.

Εισαγωγή

Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα σήμερα είναι ταυτόχρονα και κρίση αξιών. Διαφθορά, διαπλοκή, φοροδιαφυγή, εισφοροδιαφυγή, ρουσφέτια, αναξιοκρατία, σπατάλες κλπ. ταλανίζουν την χώρα μας και μειώνουν την οικονομική απόδοση. Όλοι μας έχουμε ακούσει ή χρησιμοποιήσει τη φράση «αν δεν αλλάξουμε νοοτροπία...». Αλλάζει όμως η νοοτροπία και η συμπεριφορά των ανθρώπων, ως η εκφρασμένη όψη της νοοτροπίας, εύκολα και μάλιστα αυτόνομα ως ανεξάρτητη μεταβλητή για να επακολουθήσουν τα επιθυμητά αποτελέσματα; Ή η αλλαγή της νοοτροπίας και της συμπεριφοράς είναι συνάρτηση προηγούμενων αλλαγών άλλων παραγόντων;

Το θέμα αυτό θα προσεγγίσουμε με τη βοήθεια και σε αντιπαράθεση με τη θεωρία της τάξης πραγμάτων.

Η θεωρία της οικονομικής τάξης πραγμάτων

Ο Walter Eucken (1881-1950), ελάχιστα γνωστός έξω από τη χώρα του, θεωρείται στη Γερμανία ως ο πατέρας της σύγχρονης οικονομικής επιστήμης νεοφιλελεύθερης κοπής (σχολή του Freiburg). Ο Max Weber, ο Werner Sombart και ο Walter Eucken, ιδιαίτερα ο τελευταίος, αποτελούν την κύρια τριάδα που συνέβαλε στην υπέρβαση της άκαρπης ιστορικής σχολής.

Eucken (1939): Η διάσταση μεταξύ θετής & πραγματικής ταξης πραγμάτων.

Ο Eucken διατύπωσε το 1939 τη θεωρία της τάξης πραγμάτων, που εξετάζει τη δομή και τη λειτουργία των οικονομικών συστημάτων και περιθωριακά τις μεταβολές των δομών.

Κατά τον Eucken οι θετές τάξεις πραγμάτων τροποποιούνται στην πράξη: Και όταν τα οικονομικά συντάγματα επιδιώκουν να επιβάλλουν μια οικονομική τάξη πραγμάτων, επί της βάσης των οικονομικών συνταγμάτων αναπτύσσονται στην πραγματικότητα οικονομικές τάξεις πραγμάτων, που δεν ανταποκρίνονται πλήρως ή δεν αντιστοιχούν στην βασική ιδέα του οικονομικού συντάγματος. Για παράδειγμα στη βιομηχανία τέλους του 19^{ου} και αρχές του 20^{ου} αιώνα χρησιμοποιήθηκε η ελευθερία των συμβάσεων για να εξουδετερώσουν τον ανταγωνισμό μέσω συμφωνιών καρτέλ. Συχνά σχηματίζονται νομικοί κανόνες εντός μιας οικονομικής τάξης πραγμάτων από τα μέλη της οικονομικής διαδικασίας. Για παράδειγμα στη Γερμανία των τελευταίων δεκαετιών οι «γενικοί όροι συναλλαγής» των επιχειρήσεων ή των ενώσεων των διαφόρων κλάδων. Μέσω αυτού του «αυτοδημιούργητου οικονομικού δικαίου» εκτοπίστηκε ένα σημαντικό μέρος του αστικού δικαίου (σ. 52επ).

Ο Eucken αναφερόμενος στην οικονομική συμπεριφορά των ανθρώπων γράφει ακόμη: Μεταξύ των μεσαιωνικών συντεχνιών και των σύγχρονων συνδικάτων ή μεταξύ των μεσαιωνικών εμπόρων μακρινών αποστάσεων και των σύγχρονων επιχειρηματιών υπάρχουν ορισμένες εντυπωσιακές ομοιότητες. Οι διαφορές, που αναμφίβολα υπάρχουν, ήταν συχνά άλλες από ότι συνήθως κάποιος σήμερα νομίζει. Κατά τον Kuske (1927) από τις πηγές προκύπτει, ότι ο οικονομικός

άνθρωπος παλαιού ρυθμού ενεργούσε πολύ περισσότερο από ότι ο άνθρωπος της νεότερης εποχής με μια κακόφημη επαγγελματική ηθική: με αισχροκέρδεια, νοθείες, ψευδορκίες, διαφυγή φόρων και δασμών. Δανείζονταν απερίσκεπτα, δεν πλήρωνε τους πιστωτές του και ασκούσε τοκογλυφία. Μια τέτοια συμπεριφορά αντιστοιχούσε στη μη πλήρως αναπτυχθείσα ακόμη κοινωνική του θέση (Status) και δεν είναι ως εκ τούτου παράδοξη (σ. 266).

Schüller (2000): Η αλληλεπίδραση οικονομίας, πολιτικής και πολιτισμού.

Ο Alfred Schüller υπήρξε μέχρι τη συνταξιοδότησή του διευθυντής του Ερευνητικού Κέντρου της σχολής, που από το 1957 έχει μεταφερθεί στο Marburg.

Σύμφωνα με τον Schüller το οικονομικό σύστημα είναι ενταγμένο σε ορισμένες ηθικές-πολιτιστικές και νομικές-πολιτικές δομές, που επηρεάζουν συλλογικές διαδικασίες μάθησης, συνήθειες και προτιμήσεις δράσης. Επομένως όποιος γνωρίζει μόνο από οικονομικά συστήματα, φαίνεται να μην γνωρίζει τίποτε και από αυτά. Αυτό ισχύει όμως επίσης και αντίστροφα, αν ληφθεί υπόψη ότι η ηθική-πολιτιστική εξέλιξη μιας κοινωνίας επηρεάζεται από το οικονομικό σύστημα (σ. 52).

Η εξάρτηση της ανθρώπινης συμπεριφοράς από την τάξη πραγμάτων.

Κατά την αντίληψη του Eucken η μεταβλητότητα της ανθρώπινης συμπεριφοράς είναι το αποτέλεσμα της προσαρμογής της δράσης, σύμφωνα με την οικονομική αρχή, στις εκάστοτε ταξιακές συνθήκες (σ. 61).

Γι αυτό στον Eucken ο άνθρωπος βρίσκεται στο κέντρο της σύγκρισης των συστημάτων. Το πρόβλημα αντιστοιχίας (οικονομικής τάξης πραγμάτων και ανθρώπινης συμπεριφοράς) παρουσιάζεται ως αντιδράσεις υπό μορφή παρεκκλίσεων παντού, όπου το ατομικό συμφέρον δεν κινητοποιείται και δεν ελέγχεται με την κατάλληλη οικονομική τάξη πραγμάτων. Παρεκκλίσεις όπως άρνηση απόδοσης, ατολμία ανάληψης ευθυνών, τάσεις ιδιώτευσης και αυτάρκειας, συγκρουσιακοί ομαδικοί εγωισμοί, υπόγεια οικονομία με πολυάριθμα φαινόμενα που εξασφαλίζουν ή αναστέλλουν την ευημερία μέσω διαπλοκής, διαφθοράς και μείωσης της κατανομής της εργασίας (σ. 62).

Οι τάξεις πραγμάτων μπορούν να κάνουν τους ανθρώπους ηλίθιους, αδρανείς, υποτελείς και εξαρτημένους, να παγιώσουν καινοτόμες δυνάμεις, π.χ. υπό την επίδραση θρησκευτικής ή άλλης εξουσίας, του κεντρικού σχεδιασμού, του κράτους ευημερίας και των παράγων μπλόκων της γνώσης, της σκέψης και της δράσης - όπως στους αποβλακωμένους από την κοινωνική πολιτική. Αντίστροφα οι τάξεις πραγμάτων μπορούν να εξασφαλίσουν, ότι σήμερα ονομάζεται Empowerment: ανάπτυξη των ίδιων ικανοτήτων, του πλούτου εμπνεύσεων, της δύναμης επινόησης και επιβολής - επίσης στην απομίμηση. Όπως γράφουν οι Homann και Pies ο συστημικός τόπος της ηθικής σε ένα οικονομικό σύστημα είναι οι κανόνες της τάξης πραγμάτων (σ. 62 επ).

Βεβαίως παραμένει να αναρωτηθούμε με τον Tocqueville (1835/1994, σ. 241), εάν ανεξάρτητα από το σύνταγμα και την τάξη πραγμάτων υπάρχουν διάφορες αντιλήψεις ελευθερίας των ανθρώπων -σύμφωνα με την καταγωγή, τη θρησκεία, τη φύση της χώρας, την προηγούμενη χρήση, την αποκτηθείσα μόρφωση, πριν ή μετά μια δημοκρατική επανάσταση. Και όπως ανέκαθεν η ανατροφή, οι θρησκείες και άλλες πολιτιστικές κλίσεις μπορούν να δώσουν στους ανθρώπους πολλές ηθικές αυτοδεσμεύσεις, όπως αυτοπειθαρχία, πνεύμα

δικαιοσύνης, εντιμότητα, ευθύτητα και αμεροληψία, που είναι μια επιπρόσθετη ανεκτίμητη πηγή αύξησης της ευημερίας, εάν ταυτόχρονα υπάρχουν ανάλογοι θεσμοθετημένοι εξωτερικοί και εσωτερικοί θεσμοί (σ. 63).

Οικονομική και πολιτική τάξη πραγμάτων.

Η πολιτική τάξη μπορεί να έρθει σε αντίφαση προς τη «λογική εκτύλιξης του συστήματος», εάν ακολουθεί μια άλλη ορθολογικότητα. Η έκταση της αντίφασης αυτής μπορεί να καθορίσει αποφασιστικά τον χαρακτήρα και τα αποτελέσματα των οικονομικών συστημάτων. Τις αιτίες επ' αυτού προσπαθούν να εξηγήσουν η Νέα Πολιτική Οικονομία και η θεωρία της διεύθυνσης του γενικού πλαισίου (Kontext). Η θεωρία της τάξης πραγμάτων ανέλαβε μάλλον διστακτικά να αναλύσει τη σχέση μεταξύ οικονομικής τάξης πραγμάτων και πολιτικής, προπάντων σχετικά με τα όρια της ικανότητας της πολιτικής διεύθυνσης (σ. 64).

Από τη θεωρία της τάξης πραγμάτων ασκείται κριτική, ότι στη Νέα Πολιτική Οικονομία η συνταγή επιτυχίας του πολιτικού που μεγιστοποιεί τις ψήφους, είναι μάλλον εναντίον των αρχών της αγοράς, αντί να λαμβάνει υπόψη της και να οξύνει το βλέμμα της για αναγκαίες μεταρρυθμίσεις. Εάν ο οικονομολόγος της Νέας Πολιτικής Οικονομίας κατά την πολιτική του συμβουλή εκκινεί επιπλέον από τους υφιστάμενους θεσμικούς περιορισμούς ως το αποτέλεσμα μιας αναπόδραστης, από την ακολουθούμενη ατραπό εξαρτώμενης πνευματικής και πολιτιστικής εξέλιξης, υπάρχει ακόμη περισσότερο ο κίνδυνος να παραμελήσει το επιστημονικό του χρέος και να καταληφθεί από τα συμφέροντα εκείνων, που επωφελούνται λιγότερο ή περισσότερο μονόπλευρα από την υφιστάμενη τάξη πραγμάτων ή από παραβιάσεις της «λογικής εκτύλιξης του συστήματος» (σ. 64).

Οικονομικό σύστημα και ηθική-πολιτιστική τάξη.

Για την κατανόηση των αλληλεξαρτήσεων μεταξύ της οικονομικής πολιτικής και της οικονομικής τάξης πραγμάτων δεν ενδιαφέρουν μόνο οι επιδράσεις που εκπορεύονται από το σύνταγμα του κράτους και – σε σχέση μ' αυτό – από τις ενώσεις συμφερόντων αλλά επίσης και οι επιδράσεις που ανάγονται σε προ-συνταγματικούς παράγοντες, δηλ. σε ηθικές-πολιτιστικές μορφώσεις (κοσμοθεωρητικές δεσμεύσεις και σ' αυτές ριζωμένες πνευματικές και θρησκευτικές στάσεις). Εάν αληθεύει, ότι η συνταγματική πραγματικότητα είναι τελικά από αυτές διαμορφωμένη – εκείθεν του γραπτού συντάγματος – τότε θα έπρεπε σ' αυτούς τους άτυπους εξωτερικούς θεσμούς να βρίσκεται το κλειδί της ερμηνείας για τη δράση στα οικονομικά συστήματα, που είναι καθοριστική για ορισμένα αποτελέσματα (σ. 65).

Σύγκριση συστημάτων ως «σύνθεση ευρύ μετώπου».

Χωρίς αμφιβολία οι ηθικοί-πολιτιστικοί τρόποι ζωής, ως οι πνευματικές βάσεις της ανθρώπινης δράσης, είναι θεμελιώδεις για τη σχέση με τις υπάρχουσες και τις νέες τάξεις πραγμάτων. Ο Eucken βλέπει ως χρέος της επιστήμης (1952/1990, σ. 342), την προσπάθεια να επιδράσει στις εξωτερικές συνθήκες της κοινωνικής συμβίωσης των ανθρώπων, επίσης αναφορικά με το ζήτημα της ηθικής-πολιτιστικής διαμόρφωσης μιας κοινωνίας μέσω του οικονομικού συστήματος (σ. 76 επ).

Με τις απόψεις αυτές γίνεται παραδεκτό για παράδειγμα, ότι οι πολιτιστικές και ηθικές παραδόσεις μιας χώρας μπορεί να είναι δυσχεραντικοί αλλά όχι ανυπέρβλητοι περιορισμοί για μια ταξιακή πολιτική

της αγοράς. Διότι, εάν μια θεωρία μας λέει, υπό ποιες ταξιακές συνθήκες ποια αποτελέσματα του προβλήματος στενότητας προκύπτουν, γνωρίζουμε τι πρέπει να γίνει στην ταξιακή πολιτική, ώστε να διαμορφωθούν ταξιακές δομές με τα επιθυμητά οικονομικά και κοινωνικά αποτελέσματα. Στην πραγματικότητα, το οικονομικό πνεύμα ενός λαού καθορίζεται ως επί το πλείστον από θεσμούς, που εμείς διαμορφώσαμε και μπορούμε να αλλάξουμε (ν. Hayek 1969 σ. 30). Εάν οι μεταβολές συντελεστούν – ίσως σε πολιτικό επίπεδο– με έναν τρόπο όχι αξιόπιστο, τότε οι πολίτες θα διστάζουν να αναπτύξουν αξιόπιστες συμπεριφορές της αγοράς. Γι αυτό πριν κάποιος καταλήξει στο συμπέρασμα, ότι η εισαγωγή της αγοράς στις αναπτυσσόμενες και τις πρώην σοσιαλιστικές χώρες αποτυγχάνει λόγω των πολιτιστικών ιδιαιτεροτήτων, θα πρέπει πρώτα να εξετάσει προσεκτικά τις εθνικές και διεθνείς επιδράσεις, που καθορίζουν την αξιοπιστία της πολιτικής και των από αυτήν κυριαρχούμενων πεδίων δράσης (όπως της οικονομικής και κοινωνικής γραφειοκρατίας). Εάν είναι σωστό, ότι η επίδραση της αξιοπιστίας, που διευθύνει τη συμπεριφορά, σχετίζεται θετικά με την ταχύτητα και την αποφασιστικότητα της πολιτικής του μετασχηματισμού, τότε οι ιδιαιτερότητες των πολιτικών διαδικασιών στην εκάστοτε πολιτιστική συνάφεια αξίζουν ιδιαίτερης προσοχής (σ. 77).

Κριτικές παρατηρήσεις

Αν και ο Eucken δεν αναφέρει ρητά τους λόγους της θεσμοποίησης από κάτω, είναι προφανές, ότι αιτία για τη διάσταση μεταξύ θετής και πραγματικής τάξης πραγμάτων είναι τα οικονομικά συμφέροντα. Ότι αφορά την παραβατική συμπεριφορά των εμπόρων του μεσαίωνα, αυτή εκλαμβάνεται, όπως φαίνεται, ως συνάρτηση του επιπέδου της οικονομικής ανάπτυξης. Οι απόψεις του Eucken είναι σημαντικές για μια οικονομική προσέγγιση του θέματος των αξιών στην Ελλάδα σήμερα.

Ο Schüller προκρίνει τον πολιτικό παράγοντα ως κύριο φορέα των μεταβολών του οικονομικού συστήματος και μέσω αυτού της ηθικής – πολιτιστικής διαμόρφωσης μιας κοινωνίας. Η θέση του μπορεί να χαρακτηριστεί ως πολιτική βουλευσιαρχία, διότι πιστεύει στη δύναμη της πολιτικής βούλησης, που μπορεί κατά το δοκούν να διαμορφώσει τις ταξιακές δομές με τα επιθυμητά αποτελέσματα και μέσω των θεσμών να αλλάξει το οικονομικό πνεύμα ενός λαού.

Επ' αυτού έχουμε να διατυπώσουμε ορισμένες παρατηρήσεις :

Πρώτον, οι πολιτικές δυνάμεις δεν είναι μίας ενιαίας αντίληψης σε μια χώρα. Για να περιοριστούμε στις δύο κύριες τάσεις, η πολιτική εξουσία μπορεί να θέλει την συντήρηση της υφιστάμενης κατάστασης ή τον εκσυγχρονισμό της, δύο κύριες τάσεις που κυριαρχούν και στην κοινωνία.

Δεύτερον η πολιτική εξουσία υπόκειται στις αυτές πολιτιστικές αξίες όπως και οι πολίτες. Αυτό σημαίνει, ότι ακόμη και αν υπάρχει η πολιτική βούληση για εκσυγχρονισμό των θεσμών, οι φορείς της πολιτικής εξουσίας πρέπει να είναι απαλλαγμένοι ή να απαλλαγούν οι ίδιοι πρώτα από τις παθογενείς συμπεριφορές που θέλουν να εξαλείψουν με τους νέους θεσμούς.

Τρίτον και κυριότερο, και αν ακόμα υπάρχει η πολιτική βούληση και η ηθική ακεραιότητα για τον εκσυγχρονισμό των θεσμών, η πολιτική βούληση προσκρούει στα παγιωμένα συμφέροντα και τις αντιλήψεις μιας μερίδας της

κρατικής γραφειοκρατίας και μιας μερίδας των πολιτών, που ωφελούνται από την υφιστάμενη κατάσταση πραγμάτων. Το οικονομικό πνεύμα ενός λαού δεν είναι συνάρτηση μόνο των θεσμών, που είναι ελεγχόμενη μεταβλητή της πολιτικής εξουσίας, αλλά και του επιπέδου οικονομικής ανάπτυξης, όπως δείχνει το παράδειγμα που αναφέρει ο Eucken. Η νοοτροπία αλλάζει τελευταία και η πολιτική διεύθυνση έχει στο σημείο αυτό τα όριά της. Έτσι δημιουργείται διάσταση μεταξύ θεϊκής και πραγματικής τάξης πραγμάτων.

Η κρίση αξιών στη χώρα μας

Είμαστε τώρα σε θέση με βάση τις απόψεις των συγγραφέων που αναφέραμε και τις παρατηρήσεις μας να προσεγγίσουμε το φαινόμενο της κρίσης των αξιών στη χώρα μας.

Το πρόβλημα των αξιών στην Ελλάδα σχετίζεται με το επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης. Με βάση το παράδειγμα του Eucken μπορούμε να πούμε, ότι βρισκόμαστε στη φάση της πρωταρχικής συσσώρευσης, διότι είμαστε η πρώτη, το πολύ δεύτερη γενιά, που εισήλθαμε από την στατική αγροτική οικονομία στη δυναμική καπιταλιστική οικονομία, χωρίς να αφομοιώσουμε πλήρως το πνεύμα της, για μια παραγωγική οικονομία και αξιοκρατική κοινωνία. Χαρακτηριστικό γνώρισμα της πρώτης φάσης οικονομικής ανάπτυξης είναι οι οικογενειακές μικρομεσαίες επιχειρήσεις με δυνατότητες γενικευμένης διαφθοράς, όπως φοροδιαφυγή, δωροδοκίες κλπ. σε σύγκριση με τις μεγάλες ανώνυμες εταιρίες των παλαιών αναπτυγμένων κρατών. Στις αναπτυγμένες κοινωνίες με τις μεγάλες ανώνυμες επιχειρήσεις δεν μπορεί να υπάρξει γενικευμένη διαφθορά στο βαθμό αυτό. Και εκείνες βέβαια δεν είναι κοινωνίες αγγέλων. Και εκεί υπάρχει μεταφορά κερδών σε φορολογικούς παραδείσους και οάσεις μέσω υποτιμολογήσεων και υπερτιμολογήσεων στις εσωτερικές συναλλαγές των συγκροτημάτων, όπως και διαπλοκή οικονομικών και πολιτικών συμφερόντων, που περιορίζονται όμως στα υψηλά κλιμάκια.

Σε όλες τις βιομηχανικές χώρες η τεχνολογική εξέλιξη, χωρίς αντίστοιχη μείωση του χρόνου εργασίας, ώστε να υπάρξει πλήρης απασχόληση, δημιούργησε χρόνια ανεργία. Η ανεργία αντιμετωπίστηκε παντού για κοινωνικούς και πολιτικούς λόγους με την κοινωνική πολιτική και την αύξηση των κρατικών δαπανών. Στην χώρα μας με συγκριτικά μεγαλύτερο το πρόβλημα της ανεργίας υπήρξε μεγάλη διόγκωση του δημόσιου τομέα με τη δημιουργία πελατειακών σχέσεων μεταξύ πολιτικών και πολιτών. Από τη μια υπήρχε πίεση των πολιτών για προσλήψεις στο δημόσιο και από την άλλη ικανοποίηση των αιτημάτων τους από τους πολιτικούς υπό την πίεση της επανεκλογής τους.

Η Ελλάδα αναπτύχθηκε στην εποχή του μονοπωλιακού καπιταλισμού περισσότερο με εξωτερικές δυνάμεις, κυρίως τον τουρισμό και το ξένο κεφάλαιο. Πολλές ξένες επιχειρήσεις εντάσεως εργασίας εγκαταστάθηκαν τις πρώτες δεκαετίες μετά τον 2^ο Παγκόσμιο Πόλεμο στην Ελλάδα λόγω του φθηνότερου κόστους εργασίας. Για τους ίδιους λόγους τα τελευταία χρόνια στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης πολλές ελληνικές επιχειρήσεις μετεγκαταστάθηκαν στις γειτονικές χώρες και επέτειναν το πρόβλημα της ανεργίας και των επακόλουθων συμπεριφορών.

Το εισηγμένο καταναλωτικό πρότυπο δημιούργησε από μια φτωχή κοινωνία με καταπιεστική πολιτική εξουσία, με την σχετική αύξηση της ευημερίας και τον εκδημοκρατισμό της χώρας, μια διεκδικητική κοινωνία, όπου ο δημόσιος

τομέας κατάφερε να αμείβεται καλύτερα από τον ιδιωτικό. Η αστικοποίηση για οικονομικούς και πολιτικούς λόγους, που σε τελευταία ανάλυση ήταν οικονομικοί, έφερε τη χαλάρωση των ηθικών ελέγχων της προηγούμενης μικρής κοινωνίας των χωριών.

Όλοι αυτοί οι οικονομικοί παράγοντες μαζί οδήγησαν σε μια ηθική του εύκολου πλουτισμού και της άκριτης κατανάλωσης με κάθε μέσο, σε μια επίπλαστη ευημερία με την καταχρέωση του κράτους και των νοικοκυριών.

Η κυβέρνηση μπορεί να προωθήσει θεσμικές αλλαγές, δεν έχει όμως την παντοδυναμία να αλλάξει εκ των άνω το οικονομικό πνεύμα του λαού, όπως αναφέρει ο Schüller. Η πολιτική εξουσία μπορεί να μετριάσει το πρόβλημα της φοροδιαφυγής και της διαφθοράς με θεσμικά μέτρα και ελέγχους μέχρι ενός σημείου. Η νοοτροπία όμως είναι ενδογενής μεταβλητή της οικονομικής ανάπτυξης και έχει βαθιές ρίζες. Και στην νοοτροπία αυτή υπόκεινται όλοι, πολιτικοί και λαός.

Όταν η κρίση δεν είχε εκδηλωθεί, ακόμη και αν ορισμένοι διορατικοί πολιτικοί διέκριναν την έλευσή της, ήταν δύσκολο μέχρι κι αδύνατο, ακόμη και αν εκφράστηκαν, να εισακουστούν. Η φανερή εκδήλωση της οικονομικής κρίσης υπήρξε ο καταλύτης που ταρακούνησε τους πολιτικούς και την κοινωνία. Ακόμη όμως και αν η πολιτική εξουσία έχει πλέον τη βούληση να πατάξει τη γενικευμένη διαφθορά και διαπλοκή, έχει να αντιμετωπίσει τις αντιστάσεις μιας μερίδας του κρατικού μηχανισμού και μιας μερίδας των πολιτών, που ευνοούνται από την υπάρχουσα κατάσταση.

Το κίνημα των αγανακτισμένων πολιτών φαίνεται, ότι επί του παρόντος έχει εκτονωθεί με τις συναισθηματικές εκδηλώσεις οργής. Δεν κινήθηκε όμως προς δύο κατευθύνσεις: Οι αγανακτισμένοι πολίτες δεν άρθρωσαν πρώτον συγκεκριμένα αιτήματα και προτάσεις προς την πολιτική εξουσία για κυνήγι της φοροδιαφυγής, για έλεγχο των κρατικών προμηθειών, τιμωρισία του αθέμιτου πλουτισμού κλπ. Δεύτερον δεν παραδέχτηκαν οι ίδιοι, δεν παραδεχτήκαμε όλοι μας, ότι έχουμε μέρος της ευθύνης, έστω και σε διαφορετικό βαθμό ο καθένας μας, για την κατάσταση. Και ότι πρέπει να πάψουμε πλέον να είμαστε συνένοχοι και συμμετοχοί της διαφθοράς στις καθημερινές μας συναλλαγές με μια αλλαγή της συμπεριφοράς μας: να ζητάμε αποδείξεις, να εργαζόμαστε ευσυνείδητα, να είμαστε αξιοκρατικοί στις αποφάσεις μας, να μην φοροδιαφεύγουμε, όσοι και όπου μπορούμε κλπ.

Ένας συνδυασμός νομικής τιμωρίας και κοινωνικής στράτευσης εναντίον των παραβατικών συμπεριφορών, ιδίως από όσους θίγονται από αυτές, μπορεί να συμβάλει σε μια γνήσια οικονομική ανάπτυξη στηριζόμενη στην αύξηση της παραγωγικότητας και να στρέψει σταδιακά την οικονομική συμπεριφορά όλο και περισσότερων πολιτών στην απόκτηση εισοδημάτων μέσω της απόδοσης.

Η άλλη πλευρά της οικονομικής κρίσης, πέρα των δικών μας ευθυνών, είναι η λαθεμένη θεσμική δομή της Ε.Ε. Η Ε.Ε. σήμερα είναι θεσμοθετημένη με μια σοβαρή αντίφαση: Κοινό νόμισμα απαιτεί κοινή οικονομική πολιτική και γενικά κοινή πολιτική. Δεν μπορεί μια ομάδα κρατών με διαφορετικές αφετηρίες και διαφορετική δυναμική ανάπτυξης, όπως και διαφορετικές ανάγκες π.χ. αμυντικές, να έχουν κοινό νόμισμα χωρίς κάποιον μόνιμο εξισωτικό μηχανισμό. Διότι τότε έχουμε την περίπτωση ενός συστήματος σταθερών ισοτιμιών χωρίς τη δυνατότητα υποτίμησης. Η εσωτερική λεγόμενη υποτίμηση, όπως γίνεται τώρα στην Ελλάδα, με τη μείωση των εισοδημάτων

και της αύξησης της φορολογίας οδηγεί στη μείωση της συνολικής ζήτησης, σε ύφεση και συζητήσιμη μείωση των τιμών, ώστε να αποτελεί γνήσιο υποκατάστατο της υποτίμησης του εθνικού νομίσματος.

Και αν σήμερα καταφέρουμε να εξοφλήσουμε ένα μέρος του χρέους με αποκρατικοποιήσεις και πωλήσεις της εθνικής περιουσίας σε λίγα χρόνια, αν δεν αλλάξουν οι κανόνες της Ε.Ε. και η δική μας νοοτροπία και συμπεριφορά, θα φτάσουμε στο ίδιο σχεδόν σημείο. Και το κακό είναι, ότι τα ασημικά πωλούνται μόνο μία φορά. Γι αυτό πρέπει να επαναπροσδιορίσουμε τη στρατηγική της Ελλάδας στα πλαίσια της Ε.Ε. αλλά και στα διεθνή πλαίσια της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας.

Βιβλιογραφία

- Eucken, Walter (1939), *Die Grundlagen der Nationalökonomie*, 8. Auflage, Springer Verlag, Berlin Heidelberg New York 1965, (English: *The Foundations of Economics. History and Theory in Analysis of Economic Reality*. Translated by T.W. Hutchison, Springer Verlag, Berlin Heidelberg 1992).
- Eucken, Walter (1952/1990), *Grundsätze der Wirtschaftspolitik*, 6. Auflage, Tübingen
- Hayek, Friedrich A. von (1969), *Freiburger Studien*, Tübingen
- Homann, Karl und Ingo Pies (1991) *Wirtschaftsethik und Gefangenendilemma*, in: *Wist*, 20 Jg, Heft 12, S. 608-614
- Kuske, B. (1927), *Die Entstehung der Kreditwirtschaft und des Kapitalverkehrs in "Kreditwirtschaft"* (Kölner Vorträge)
- Schüller Alfred (2000), *Theorie des wirtschaftlichen Systemvergleichs - Ausgangspunkte, Weiterentwicklungen und Perspektiven* in: H. Leipold und I. Pies (Hg) *Ordnungstheorie und Ordnungspolitik*, Lucius & Lucius Verlag, Stuttgart.
- Tocqueville, Alexis de (1835/1994), *Über die Demokratie in Amerika*, Stuttgart